

Ireneusz Pękalski

Uprawnienia Kongregacji Kurii Rzymskiej w okresie przed jej reformą dokonaną w 1588 roku przez papieża Sykstusa V

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 29/1-2, 227-241

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. IRENEUSZ PEKALSKI

**UPRAWNIENIA KONGREGACJI KURII RZYMSKIEJ
W OKRESIE PRZED JEJ REFORMĄ
DOKONANĄ W 1588 ROKU PRZEZ PAPIEŻA SYKSTUSA V**

Treść: Wstęp. — 1. Kongregacja Świętej Inkwizycji. — 2. Kongregacja dla spraw Uniwersytetu Rzymskiego. — 3. Kongregacja Soboru Trydenckiego. — 4. Kongregacja Indeksu. — 5. Kongregacja dla spraw Greków. — 6. Kongregacja dla udzielania porad Biskupom. — 7. Kongregacja dla udzielania porad Zakonnikom. — Zakończenie.

Wstęp

Ojciec Święty Jan Paweł II, dokonując ostatnio podziału dotychczasowej Kongregacji Sakramentów i Spraw Kultu Bożego na dwie oddzielne dykasterie, zapowiedział, że w najbliższym czasie nastąpi nowa reorganizacja Kurii Rzymskiej¹. Jak wiadomo, ostatnia gruntowna reforma tej czcigodnej instytucji miała miejsce w 1967 roku i została wprowadzona w życie na mocy konstytucji Apostolskiej Pawła VI *Regimini Ecclesiae Universae*². Należy przeto spodziewać się, że wkrótce prace przygotowawcze zostaną pomyślnie zakończone i Ojciec Święty będzie mógł podjąć odpowiednie decyzje w sprawie zmian struktury organizacyjnej, a być może także i w zakresie uprawnień poszczególnych dykasterii Kurii Rzymskiej, która — wedle cytowanej wyżej konstytucji Pawła VI — jest „właściwym narzędziem, którym posługuje się On (tzn. papież) w wykonywaniu najwyższej władzy”³.

Niniejszy artykuł nie pretenduje do rangi monograficznego opracowania poszczególnych kongregacji Kurii Rzymskiej w odniesieniu do ich kompetencji. Każda z nich może i winna być przedmiotem wnikliwych studiów historyczno-prawnych. Wydaje się jednak rzeczą ze wszech miar pożyteczną dokonać ogólnego, syntetycznego ujęcia całości zmian, jakie dokonały się w zakresie uprawnień poszczególnych kongregacji rzymskich. I taki właśnie zamiar przyświecał autorowi niniejszego opracowania.

Pierwsza wątpliwość, jaka może powstać po przeczytaniu powyższych uwag wstępnych, zdaje się zawierać w takim oto pyta-

¹ AAS 76 (1984) 495.

² AAS 59 (1967) 885—928.

³ Tamże, s. 887.

niu: dlaczego traktuje się tu tylko o Kongregacjach Kurii Rzymskiej, a nie o wszystkich jej dykasteriach. Wiadomo przecież, że w ciągu wieków podlegały ewolucji także kompetencje innych organów Kurii Rzymskiej.

Odpowiedź na powyższą wątpliwość może być ujęta w takich oto stwierdzeniach:

- 1) Kongregacje stanowią specyficzny rodzaj dykasterii Kurii Rzymskiej, a mianowicie są urzędami o charakterze administracyjnym. Z wyjątkiem Kongregacji Nauki Wiary, a także — w pewnym sensie — Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, wszystkie pozostałe powierzone im zadania załatwiają na drodze administracyjnej. Ich odrębność wynika ponadto nie tylko z ogólnej — wspólnej — nazwy, ale także z ich podobnej struktury personalnej, która jednak nie stanowi przedmiotu niniejszego studium.
- 2) Reforma Kurii Rzymskiej dokonana w 1967 roku przez papieża Pawła VI była w pewnym sensie odpowiedzią na postulaty, życzenia czy propozycje zgłaszane do Stolicy Apostolskiej przed rozpoczęciem obrad Synodu Watykańskiego II, a także prezentowane już w trakcie jego prac. Jak wynika z treści tychże propozycji, w przeważającej części dotyczyły one nowego porządku kongregacji Kurii Rzymskiej oraz nowego określenia ich uprawnień.

Inna wątpliwość może dotyczyć zakresu prezentowanego tu materiału historyczno-prawnego. Zakres ten jest konsekwencją zastosowanego kryterium dokonanej selekcji. Jako punkt wyjścia służą aktualnie istniejące kongregacje. Jak wiadomo, w ciągu wieków istnienia Kurii Rzymskiej w jej łonie funkcjonowały rozmaite dykasterie o mniej lub bardziej ukształtowanej strukturze personalnej czy też o węższym lub szerszym zakresie posiadanych uprawnień. Wiele z nich, jak np. Kongregacja dla naprawy dróg, mostów i akweduktów ustanowiona przez papieża Sykstusa V czy też kongregacja Wydawnictwa Watykańskiego nie posiada żadnego związku z aktualnie istniejącymi kongregacjami. Dlatego też zostały one całkowicie pominięte w niniejszym opracowaniu.

Na koniec uwag wstępnych należy zaznaczyć, że zaproponowany układ poszczególnych punktów niniejszego artykułu jako kryterium posiada chronologiczną kolejność powstania omawianych kongregacji. Kryterium to, w pełni uzasadnione z historycznego punktu widzenia, niekiedy rodziło poważne trudności w jego zastosowaniu ze względu na brak odpowiednich dokumentów erekcyjnych poszczególnych kongregacji, tym bardziej, że niektóre z nich początkowo istniały jako komisje powołane do rozpatrzenia konkretnej sprawy, o czym będzie szczegółowiej mowa w odnośnych punktach tegoż artykułu.

Przyjęte kryterium podziału materiału historyczno-prawnego, wyrażające się w respektowaniu chronologii powstania omawianych tu kongregacji Kurii Rzymskiej, zdecydowało o następującej kolejności ich prezentacji:

1) Kongregacja Świętej Inkwizycji, 2) Kongregacja dla spraw Uniwersytetu Rzymskiego, 3) Kongregacja Soboru Trydenckiego, 4) Kongregacja Indeksu, 5) Kongregacja dla spraw Greków, 6) Kongregacja dla udzielania porad Biskupom i 7) Kongregacja dla udzielania porad Zakonnikom.

1. Kongregacja Świętej Inkwizycji

Historia Świętego Oficjum, organu zupełnie różnego od słynnej Świętej Inkwizycji, zwłaszcza hiszpańskiej⁴, pozostaje w ścisłym związku z wydaniem konstytucji apostolskiej papieża Pawła III *Licet ab initio* w dniu 12 lipca 1542 roku⁵. Na mocy tegoż dokumentu papież powołał grupę sześciu kardynałów, których zadaniem — mówiąc najogólniej — było strzec wiary i moralności w Kościele. We wspomnianym dokumencie nie ma żadnej wzmianki odnośnie do nazwy utworzonego przez Pawła III zespołu kardynalskiego. Papież, działając na mocy swej apostolskiej władzy, po prostu wyznaczył sześciu kardynałów, którym nadał różne tytuły w zależności od pełnionej funkcji: *Commissarius*, *Inquisitor Generalis*, *Inquisitor Generalissimus*⁶.

Władza tejże grupy kardynalskiej początkowo rozciągała się na całą ówczesną Italię. Dokument papieski dokładnie określa terytorialny zakres uprawnień owego zespołu: podlegały mu wszystkie państwa chrześcijańskie, miasta, ziemie i miejsca położone zarówno za jak i przed Alpami, nie wyłączając Kurii Rzymskiej⁷.

Konstytucja *Licet ab initio* określa ponadto zakres personalny uprawnień nowo powołanej instytucji. Grupa sześciu kardynałów była kompetentna do osadzania spraw wszystkich osób oddalających się od drogi Pańskiej i od wiary katolickiej⁸.

⁴ Bouix D., *Tractatus de Curia Romana*, Parisii 1859, s. 153; Martin V., *Les congrégations romaines*, Paris 1930, s. 40; Sandri L., *Congregazioni Romane*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 313; De Jorio A., *S.C. del S. Uffizio*, tamże; Naz R., *Office (Saint)*, w: *Dictionnaire de Droit Canonique*, V, kol. 1071; Pieronek T., *Reforma Kongregacji Świętego Oficjum*, *Prawo Kanoniczne* 11 (1968) nr 3—4, s. 19.

⁵ *Bullarium Romanum*, VI, ss. 344—346.

⁶ Tamże, s. 344.

⁷ Tamże.

⁸ „(...) a via Domini et fide catholica aberrantes, seu de eadem fide male sentientes, aut alios quomodolibet de haeresi suspectos, illorumque sequaces, fautores et defensores, ac eis auxilium, consilium vel favorem, publicę vel occulte, directe vel indirecte, praestantes, cuiuscumque status, gradus, ordinis, conditionis, praeeminentiae fuerint”, tamże.

Zadaniem tegoż zespołu była troska o zachowanie integralności wiary Kościoła katolickiego wobec powstających błędów dogmatycznych, a także obrona wiary przed niebezpiecznymi skutkami błędnych opinii⁹. Zgodnie z wolą swego założyciela miał on przede wszystkim stworzyć skuteczną barierę przeciw fałszywym poglądom Lutra, które w tym czasie bardzo szybko rozprzestrzeniały się w całej katolickiej Europie.

Dokument papieski określa też różne rodzaje kar, które kardynałowie mogli wymierzyć osobom popełniającym przestępstwa przeciw wierze. W odniesieniu do duchownych konstytucja przewidywała degradację do stanu świeckiego, a ponadto wobec wszystkich wiernych przewidywała karę więzienia, pozbawienia urzędu kościelnego, a także dozwalała na odwołanie się do tzw. *bracchium saeculare*¹⁰.

Jednym ze sposobów obrony wiary wskazywanym przez konstytucję *Licet ab initio* był zakaz wydawania, czytania i przechowywania książek zawierających naukę niezgody z aktualną doktryną Kościoła. Papież Paweł III nie wydał jednak żadnej dyspozycji odnośnie do obowiązku sporządzania autentycznego katalogu lub indeksu takowych książek. Powyższe zadanie w niedługim czasie, a mianowicie w roku 1557, zostało powierzzone przez papieża Pawła V Świętemu Oficjum¹¹.

Zespół sześciu kardynałów otrzymał także władze subdelegowania, w całości lub w części, swoich uprawnień osobom kościelnym posiadającym ściśle określone przedmioty moralne i naukowe¹².

Nowe zadania powierzył Świętemu Oficjum papież Juliusz III. W 1550 roku podjął on decyzję, zgodnie z którą instytucja ta miała się troszczyć w sposób specjalny o rozwój życia religijnego w Italii¹³.

Tenże sam papież dnia 15 lutego 1551 roku wydał konstytucję *Licet a diversis*, w której z całą mocą przypomniał, że — z za-

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 345.

¹¹ Por. Bouix D., dz. cyt., s. 162.

¹² „Necnon ad praemissa omnia et singula in quibusvis civitatibus, terris et locis, de quibus eisdem cardinalibus, videbitur et quoties ipsi cardinales opus esse cognoverint, alias personas ecclesiasticas idoneas, literatas et Deum timentes, in theologia magistros, seu in altero iurium doctores, licentiatos, baccalaueros, in aliqua Universitate Studii generalis graduatos, in trigesimo eorum aetatis anno ad minus constitutos, seu ecclesiarum cathedralium canonicos, vel alia dignitate ecclesiastica praeditos, cum simili aut limitata facultate, substituendi et subdelegandi, ac eos (...) revocandi et loco ipsorum alios similiter qualificatos deputandi”, Bullarium Romanum, VI, s. 345.

¹³ Por. Del Re N., *La Curia Romana, lineamenti storicogiuridici*, Roma 1970, wyd. 3, s. 91.

chowaniem w tej materii uprawnień biskupów — tylko Święte Oficjum mogło osądzać sprawy heretyków¹⁴.

Uprawnienia grupy kardynalskiej powołanej w 1542 roku, zostały poszerzone przez papieża Piusa IV na mocy jego konstytucji *Pastoralis officii munus* z dnia 14 października 1562 roku¹⁵. Od tego czasu władza Kongregacji Świętej Inkwizycji rozciągała się na cały Kościół i na wszystkich wiernych, nie wyłączając kardynałów¹⁶. Jednakże w odniesieniu do tych ostatnich, a także wobec biskupów, arcybiskupów i prymasów ogłoszenie wyroku było zarezerwowane dla Papieża¹⁷.

Na mocy konstytucji *Pastoralis officii munus* wydanej w 1562 roku Święte Oficjum utrzymało także władzę rozgrzeszania heretyków i odstępców od wiary¹⁸.

Ponadto papież Pius IV na podstawie tegoż dokumentu powierzył Kongregacji Świętej Inkwizycji szerokie kompetencje odnoszące się do zwalczania herezji, apostazji i uprawiania czarów¹⁹.

Nieco później ten sam papież na mocy Motu Proprio *Cum inter crimina*, wydanego dnia 27 sierpnia 1565 roku, zdecydował, że w przyszłości wszyscy kardynałowie inkwizytorzy w czasie pełnienia swego urzędu posiadać będą władzę przechowywania i czytania ksiąg zawierających błędną naukę, a także będą mogli innych upoważniać do posiadania i czytania takowych dzieł²⁰.

Pewne zmiany odnośnie do kompetencji Kongregacji Świętego Oficjum wprowadził papież Pius V, który postanowił przekazać nowej dykasterii utworzonej w 1571 roku uprawnienia teje Kongregacji dotyczące ksiąg zakazanych. Otrzymała ona następującą

¹⁴ *Bullarium Romanum*, VI, ss. 431—433.

¹⁵ Tamże, VII, s. 236—239.

¹⁶ „(...) in hac alma Urbe, tamquam christianae religionis capite, haereticae pravitatis inquisitores non per Italiam modo, sed etiam extra Italiam per omnes christiani nominis provincias, regiones et loca, apostolica auctoritate, tenore praesentium, motu proprio, confirmamus et, quatenus opus sit, de novo constituimus et deputamus, et in quoscumque Lutheranae, Zuinglianae, Calvinianae, Anabaptistarum et aliarum quarumvis haeresum sectatores (...) cuiuscumque gradus, ordinis, conditiones et dignitatis sint, etiam si (...) cardinalatus honore sint praedicti”, tamże, s. 237.

¹⁷ *Bullarium Romanum*, VII, s. 237.

¹⁸ Tamże, s. 238.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, ss. 301—303. W czwartym paragrafie tegoż dokumentu zawarta jest następująca norma: „Et nihilominus eisdem supranominatis cardinalibus (...) quando eis vel eorum maiori parti videbitur, si placuerit, (...), similiter licentiam concedendi quibuscumque personis cuiuscumque dignitatis, gradus, ordinis et praeeminentiae, lectionis, tenendi, habendi, legendi et interpretandi seu explicandi ad tempus vel in perpetuum, et concessam revocandi, similiter licentiam et facultatem concedimus et impartimus de gratia speciali”, tamże, s. 303.

nazwę: Kongregacja Indeksu ²¹. Jednakże Święte Oficjum — w ściśle określonych sytuacjach — mogło także w przyszłości czytać i posiadać księgi zakazane. Wspomniana wyżej nowa Kongregacja będzie dokładniej przedstawiona w dalszej części niniejszego artykułu.

2. Kongregacja dla spraw Uniwersytetu Rzymskiego

W okresie bezpośrednio poprzedzającym reformę Kurii Rzymskiej dokonaną przez papieża Sykstusa V nie istniała jeszcze kongregacja o nazwie podanej wyżej w tytule niniejszego rozdziału. Jednakże biorąc pod uwagę opracowania niektórych autorów ²² należy stwierdzić, że papieże od czasu do czasu ustanawiali specjalne komisje, których zadaniem było czuwać nad działalnością uniwersytetów katolickich. Pośród tychże komisji należy wspomnieć przede wszystkim stałą komisję powołaną przez papieża Leona X (1503—1521) na mocy konstytucji apostolskiej *Dum suavissimos*, ogłoszonej dnia 5 listopada 1513 roku ²³. Komisja ta składa się z trzech kardynałów, którzy mieli sprawować pieczę nad Studium Rzymskim erygowanym przez papieża Bonifacego VIII (1294—1303).

Uprawnienia tejże komisji potwierdził papież Juliusz III (1550—1555) bullą *Dum attentae considerationis* z dnia 23 stycznia 1552 roku ²⁴. Tenże sam papież 27 marca 1552 roku wydał bullę *Pastoralis officii* ²⁵, mocą której poszerzył kompetencje wspomnianej komisji kardynalskiej, powierzając jej zadanie roztaczania opieki nad studiami odbywanymi na całym terytorium Państwa kościelnego.

Pewne normy dotyczące przyszłej Kongregacji dla spraw Studiów można znaleźć m.in. w dokumentach Soboru Trydenckiego. Na przykład w drugim rozdziale dokumentów uchwalonych na XXV sesji, odbytej w dniach 3 i 4 listopada 1563 roku, znajdują się takie oto postanowienia:

Ad haec omnes ii ad quos Universitatum et studiorum generalium cura, visitatio et reformatio pertinet, diligenter curent ut

²¹ Por. Pastor L., *Storia dei papi*, VIII, Roma 1924, s. 140.

²² Por. Gemelli A. — Vismara S., *La riforma degli studi universitari negli Stati Pontifici (1816—1824)*, Milano 1933, s. 10; *Breviarium historiae S. Congregationis de Seminariis et Studiorum Universitatibus*, w: *Seminaria Ecclesiae Catholicae*. Typis Polyglottis Vaticanis 1963, s. 179.

²³ *Bullarium Romanum*, V, ss. 568—570. W paragrafie 10 tegoż dokumentu znajduje się norma dotycząca wyznaczania tzw. kardynałów defensorów studiów.

²⁴ *Archivum Secretum Vaticanum*. Arn. XLI, t. 63, fasc. 84—85, n. 52.

²⁵ Tamże, fasc. 352—354, n. 217.

ab eisdem universitatibus canones et decreta huius sanctae synodi integre recipiantur, ad eorumque normam magistri, doctores et alii in eisdem universitatibus ea, quae catholicae fidei sunt, doceant et interpretentur, seque ad hoc institutum initio cuiuslibet anni solemni iuramento obstringant; sed et reformatione digna fuerint, ab eisdem, ad quos spectat, pro religionis et disciplinae ecclesiasticae augsmento emendentur et statuuntur. Quae vero universitates immediatae summi Romani pontificis protectioni et visitationi sunt subiectae, has sua beatitudo per eius delegatos eadem qua supra ratione et prout si utilius visum fuerit, salubriter visitare et reformari curabit²⁶.

Należy jednak podkreślić, że znaczenie wyżej wspomnianej instytucji zmalało na skutek stopniowego upadku uniwersytetów i ze względu na stale wzrastający zakres uprawnień Kolegium Adwokatów Konsystorialnych, którym — na mocy konstytucji *Sacri Apostalatus ministerio* z dnia 23 sierpnia 1587 roku²⁷ — papież Sykstus V powierzył Rektorat Studium Rzymskiego. Powyższe Kolegium przejęło w praktyce wszelkie uprawnienia odnoszące się do działalności katolickich uniwersytetów²⁸.

3. Kongregacja Soboru Trydenckiego

Jako poprzedniczkę dzisiejszej Kongregacji dla spraw Duchowieństwa należy wskazać przede wszystkim Kongregację Soboru Trydenckiego ustanowioną w 1564 roku. Wiadomo bowiem, że papież Pius IV już w trakcie prac soborowych ustanawiał specjalne komisje złożone z kilku kardynałów, którym powierzał ściśle określone zadania: ut per eas decreta disciplinaria Concilii Tridentini iam existentia et ordinationes Bullarum a se reformatione Curiae Romanae et Ecclesiae Universalis edistarum executioni mandentur²⁹.

Pośród tychże komisji w sposób specjalny należy wspomnieć komisję ustanowioną dnia 30 grudnia 1563 roku, której zlecono

²⁶ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Herder 1962, wyd. 2, s. 761.

²⁷ *Bullarium Romanum*, VIII, ss. 897—900. Instytucja ta otrzymała bardzo szerokie uprawnienia w zakresie administracji i zarządu gimnazjami rzymskimi. W paragrafie 4 papież potwierdził wszystkie władze i przywileje udzielone przez swoich poprzedników, por. tamże, ss. 898—899.

²⁸ Por. De Luca J. B., *Relatio Romanae Curiae forensis*, w: *Theatrum veritatis et iustitiae*, Venetiis 1716, disc. 27, n. 1, s. 76; Gemelli A. — Vismara S., dz. cyt., s. 10; Cecchetti I., *S.C. dei Seminari e delle Università degli Studi*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 336.

²⁹ Np. dnia 12 stycznia 1560 r., por. *Concilium Tridentinum, Collectio Societatis Goerrensianae*, VIII, Friburgum 1919, s. 6.

bardzo poważne zadanie, mianowicie przygotowanie wszystkiego, co było potrzebne do zatwierdzenia dekretów soborowych³⁰.

Wyżej wspomniana komisja — złożona z pięciu kardynałów — po zakończeniu powierzonego jej zadania zajmowała się następnie opublikowaniem, drukowaniem oraz rozpowszechnianiem Bulli papieskiej promulgującej dokumenty soborowe, a także samych tekstów tychże uchwał³¹.

Komisja ustanowiona dnia 30 grudnia 1563 roku miała ponadto zajmować się wprowadzeniem w życie dokumentów Soboru Trydenckiego³² i ich przestrzeganiem przez wszystkie dykasterie Kurii Rzymskiej³³.

W tym względzie może powstać następująca wątpliwość: czy władza wykonawcza kardynalskiej Komisji dotyczyła tylko Kurii Rzymskiej, czy także całego Kościoła. Niektórzy autorzy, np. Parayre³⁴, Bengen³⁵ i Phillips³⁶, odwołując się do Motu Proprio *Alias Nos nonnullas* papieża Piusa IV z dnia 2 sierpnia 1564 roku utrzymują, że uprawnienia tejże Komisji odnoszą się jedynie do Kurii Rzymskiej.

Jednakże analizując działalność wspomnianej Komisji, a następnie Kongregacji, ogólne sformułowanie użyte przez papieża Piusa IV w czasie konsystorza odbytego w grudniu 1563 roku, a także tekst cytowanego wyżej dokumentu papieskiego, należy utrzymywać, że władza wykonawcza Komisji rozciągała się na cały Kościół³⁷. Pisemne potwierdzenie powyższych uprawnień zawarte jest w cytowanym papieskim dokumencie z dnia 2 sierpnia 1564 roku.

Na mocy Motu Proprio *Alias Nos nonnullas* papież Pius IV przekształcił dotychczasową Komisję kardynalską w stały organ, który otrzymał następującą nazwę: *Sacra Congregatio super executione et observantia sacri Concilii Tridenti et aliarum reformationum*³⁸. Zadania tejże Kongregacji jasno wynikają z jej nazwy: organ ten miał czuwać nad praktyczną realizacją całego programu reformy Kościoła, zawartego w uchwalonych dekretach soborowych.

³⁰ Tamże, IX, ss. 1142—1143; por. Varsanyi G. I., *De competentia et procedura Sacrae Congregationis Concilii ab origine ad haec usque nostra tempora*, w: *La Sacra Congregazione del Concilio*, Città del Vaticano 1964, s. 53.

³¹ Por. tamże, s. 54.

³² Por. *Concilium Tridentinum*, dz. cyt., ss. 1142—1143.

³³ Por. Varsanyi G. I., art. cyt., ss. 55—56.

³⁴ Por. Parayre R., *La Congrégation du Concile*, Paris 1897, s. 18.

³⁵ Por. Bangen J., *Die Römische Curie*, Münster 1854, s. 147.

³⁶ Por. Phillips G., *Kirchenrecht*, VI, Regensburg 1864, s. 627.

³⁷ Por. Varsanyi G. I., art. cyt., ss. 59—60.

³⁸ *Bullarium Romanum*, VII, ss. 300—301.

Początkowo wspomniana wyżej Kongregacja zajmowała się jedynie wprowadzeniem w życie postanowień Soboru Trydenckiego. Dziś istnieje poważna trudność ustalenia momentu, od którego dykasteria ta zaczęła się zajmować interpretacją dekretów soborowych. Np. Simor³⁹, powołując się na słowa Prospera Faganusa⁴⁰ utrzymuje, że takie uprawnienia Kongregacja posiada już od czasu pontyfikatu Piusa V (1566—1572). Natomiast Bangen⁴¹, Phillips⁴² i Monin⁴³ twierdzą, że powyższej władzy nie posiadała ona jeszcze za pontyfikatu Sykstusa V (1586—1590).

Można również spotkać się z inną — dość jasno udokumentowaną opinią w tymże względzie, a mianowicie, że nie tylko papież Pius V i jego następcy od czasu do czasu konsultowali się z Kongregacją w wątpliwościach zgłaszanych do Stolicy Apostolskiej przez kościoły lokalne, ale już to czynił papież Pius IV (1559—1565). Fakt wspomnianych konsultacji wskazywał bez wątpienia na nowe zadania Komisji kardynalskiej ustanowionej w 1563 roku⁴⁴. Zadania te — najpierw delegowane i ograniczone jedynie do poszczególnych przypadków, na początku pontyfikatu papieża Piusa V stały się zwyczajne i powszechne. Nie zachował się jednak żaden dokument papieski, który by udzielał Kongregacji takiej władzy⁴⁵.

W tej materii może ponadto powstać inna wątpliwość. Jak wiadomo, w 1573 roku papież Grzegorz XIII ustanowił Kongregację dla udzielania porad Biskupom. A oto nasza wątpliwość: czy także ten organ Kurii Rzymskiej, odpowiadając na wątpliwości zgłaszane przez biskupów, posiadał władzę interpretowania dekretów soborowych. Faganus np. sądził, że tylko Kongregacja Soboru Trydenckiego była wyłącznie kompetentną w tej materii⁴⁶.

Jest rzeczą oczywistą, że wątpliwość może powstać wówczas, gdy obowiązujące prawo zawiera normy niejasne, dwuznaczne. W takim wypadku prawodawca, wyjaśniając lub odpowiadając na przedstawioną konkretną wątpliwość, dokonuje autentycznej in-

³⁹ Por. Simor J., *De Sacris Congregationibus Romanis Sancti Officii et Concilii*, w: *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 15 (1866) 136—137.

⁴⁰ Por. Fagani Prosperi, *Commentaria in QL Decretalium*, Venetiis 1764, lib. I, c. Quoniam, de Constit., n. 7; por. także Bouix D., dz. cyt., s. 169.

⁴¹ Por. Bangen J., dz. cyt., s. 150.

⁴² Por. Phillips G., dz. cyt., s. 632.

⁴³ Por. Monin A., *De Curia Romana*, Lovanni 1912, s. 39.

⁴⁴ Por. Varsanyi G. I., art. cyt., ss. 63—69.

⁴⁵ Por. Cappello F. M., *S. C. del Concilio*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 321; Del Re N., dz. cyt., s. 151; Berutti C. M., *De Curia Romana*, Romae 1952, s. 34.

⁴⁶ Por. Fagani Prosperi, dz. cyt., I, c. Quoniam, de Constit., n. 37; II, c. Cum venisset, de Iudiciis, n. 18.

terpretacji prawa. Z powyższego wynika, że także Kongregacja dla udzielania porad Biskupom w zakresie swoich uprawnień mogła zajmować się interpretacją dekretów trydenckich. Ponadto — jak wiadomo — w owym czasie właśnie dekrety Soboru Trydenckiego zawierały większą część prawa kościelnego.

Kongregacja Soboru Trydenckiego już od początku posiadała władzę sądowniczą⁴⁷, a także władzę wymierzania kar wszystkim osobom zaniedbującym wprowadzanie w życie dekretów soborowych⁴⁸.

Należy także podkreślić, że ta dykasteria posiadała nadto władzę udzielania różnych łask (dyspens, indultów itp.)⁴⁹, co w sposób jasny wynika z różnych dekretów wydawanych przez nią już od 1564 roku⁵⁰.

Kończąc ten punkt, wydaje się rzeczą niezmiernie ważną cytować jedno zdanie Romity, pochodzące z jego artykułu na temat początków Świętej Kongregacji Soboru: Kongregacja ta nie była jakąś improwizacją podyktowaną przez przypadkowe niepokoje, ale była ostatnim ogniwem łańcucha tworzonego przez serię Komisji Kardynalskich, które powstały już od czasów pontyfikatu Pawła III dla studiowania, a następnie stopniowego aplikowania reformy Kurii i Rzymu, przed i niezależnie od Soboru⁵¹.

4. Kongregacja Indeksu

Niektórzy dawni autorzy np. De Luca⁵², Plettenberg⁵³, utrzymują, że założycielem Kongregacji Indeksu był papież Sykstus V. Jednakże wspomniani autorzy nie mają racji, ponieważ już z tekstu konstytucji Grzegorza XIII (1572—1585) *Ut pestiferarum opinionum* ogłoszonej dnia 13 września 1572 roku⁵⁴ wynika, że była ona utworzona przez papieża Piusa V (1566—1572). W istocie papież Grzegorz XIII w swoim dokumencie potwierdził, lepiej opisał i zdefiniował dykasterię powołaną przez swego bez-

⁴⁷ Por. Fagani Prosperi, dz. cyt. I, c. Quoniam, de Constit., n. 7; Bangen J., dz. cyt., s. 148; Monin A., dz. cyt., s. 37.

⁴⁸ Por. Varsanyi G. I., art. cyt., s. 58.

⁴⁹ Tamże, ss. 72—73.

⁵⁰ Por. *Archivum Secretum Vaticanum*, Conc. 104, fasc. 12^v; fasc. 15; fasc. 14^v.

⁵¹ Por. Romita F., *Le origini della Sacra Congregazione del Concilio*, w: *La Sacra Congregazione del Concilio, Quarto Centenario della fondazione (1564—1964)*. Studi e Ricerche, Città del Vaticano 1964, s. 49.

⁵² Por. De Luca J. B., dz. cyt., disc. XIX, n. 16, s. 61.

⁵³ Por. Plettenberg H., *Notitia congregationum et tribunalium Curiae Romanae*, Hildesii 1693, ss. 595, 618—619.

⁵⁴ *Analecta iuris pontificii*, II, 10 fasc., (1856), kol. 2256—2257.

pośredniego poprzednika⁵⁵. Tak więc Kongregacja Indeksu została ustanowiona przez papieża Piusa V na mocy jego konstytucji *In apostolicae* z dnia 4 kwietnia 1571 roku. Powierzono jej dość specyficzne zadanie: badanie ksiąg i innych dzieł podejrzanych o szerzenie błędów doktrynalnych⁵⁶. Niemniej jednak — w rzeczywistości początek tej instytucji papieskiej może być wiązany ze specjalną komisją wybraną spośród ojców Soboru Trydenckiego na XVIII sesji obradującej w dniu 26 lutego 1562 roku, której powierzono ściśle określone zadanie opracowania nowego katalogu ksiąg zakazanych, a także polecono zatroszczyć się o rewizję katalogu opublikowanego przez papieża Pawła IV w 1559 roku. Bez wątplenia stała dykasteria nieco później utworzona przez Piusa V kontynuowała prace *ad hoc* wykonywane przez tymczasowe komisje soborowe.

Należy także dodać, że — jak wyżej wspomniano — nowy organ utworzony przez Piusa V częściowo przejął zadania, które do tej pory spełniała Święta Kongregacja Rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji.

5. Kongregacja dla spraw Greków

Dykasteria ta — jedna z poprzedników dzisiejszej Kongregacji Kościołów Wschodnich — została utworzona przez papieża Grzegorza XIII w 1573 roku⁵⁷. Propozycję jej powołania zgłosił kardynał Giulio Antonio Santori⁵⁸. Wspomniany papież na konsystorzu odbywanym w dniu 10 czerwca 1573 roku mianował gru-

⁵⁵ Tamże, kol. 2256.

⁵⁶ Por. Del Re N., *Le Congregazioni soppresse*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 340. Należy nadto dodać, że ten sam autor w trzecim wydaniu swego słynnego dzieła *La Curia Romana* (z 1970 roku) na stronie 325, odwołując się do *Storia dei Papi Pastora* (VIII, Roma 1924, s. 140), jako datę ustanowienia Kongregacji Indeksu podaje marzec 1571 roku (nie wymienia przy tym nazwy odnośnego dokumentu papieskiego). Por. także Ojetti B., *De Romana Curia*, Romae 1910, s. 131.

⁵⁷ Por. Monin A., dz. cyt., s. 66; Martin V., dz. cyt., s. 136; Petrani A., *De sacra Congregatione pro Ecclesia Orientali eiusque facultatibus*, Apollinaris 10 (1937) 28; Wernz F. X. — Vidal P., *Ius canonicum*, II, Romae 1943, s. 595; Dziob M. W., *The Sacred Congregation for the Oriental Church*, Washington 1945, ss. 8—13; Coussa A. S. C. *per la Chiesa Orientale*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 318. Giannini A., *La S. Congregazione Orientale e le sue attribuzioni*, w: *Raccolta di Scritti in onore di Arturo Carlo Jemolo*, I, Milano 1963, s. 620; Peri V., *La Congregazione dei Greci (1573) e i suoi primi documenti*, w: *Studia Gratiana*, XIII, Bologna 1967, s. 129; Delgado Del Rio J., *La Curia Romana, El gobierno central de la Iglesia*, Pamplona 1973, s. 165.

⁵⁸ Por. Del Re N., dz. cyt. s. 102.

pę czterech kardynałów jako członków nowej Kongregacji dla spraw Greków mieszkających na terenie Italii⁵⁹.

Zadanie teje dykasterii jasno wynikało z jej pełnej nazwy: *Congregatio pro reformatione Graecorum in Italia existentium et monachorum et monasteriorum Ordinis Sancti Basilii*⁶⁰.

Kongregacja dla spraw Greków posiadała więc potrójne zadania:

- 1° reforma Zakonu świętego Bazylego
- 2° załatwianie spraw dotyczących Greków (to jest katolików obrządku italo-albańskiego) mieszkających w południowej Italii,
- 3° zajęcie się reformą tychże katolików w świetle dekretów Soboru Trydenckiego.

Prawdopodobnie Kongregacja ta miała także troszczyć się o powrót prawosławnych do Kościoła katolickiego⁶¹.

Wypada nadto dodać, że Kongregacja — jak to wynika z dokumentów przez nią wydanych — zajmowała się badaniem i rozstrzygnięciem wątpliwości przesyłanych do Rzymu przez biskupów niektórych diecezji południowych Włoch, zamieszkałych przez katolików obrządku greckiego⁶².

Jak wiadomo, w tym okresie swoich dziejów Kościół łaciński po niedawno odbytym Soborze Trydenckim odczuwał pilną konieczność opracowania jakiegoś organicznego i jednorodnego statutu dla licznych wspólnot chrześcijańskich obrządku greckiego, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych. Dla realizacji takiej propozycji było rzeczą konieczną poznać różnice istniejące między Kościołem łacińskim i greckim. Zadanie to zostało powierzone Kongregacji dla spraw Greków⁶³.

Wydaje się rzeczą ważną wyjaśnić w tym miejscu, że Kongregacja dla spraw Greków pierwotnie nie posiadała takiego charakteru jak inne dykasterie Kurii Rzymskiej zreformowane przez Sykstusa V w 1588 roku. Dlatego też — jak sądzi Peri⁶⁴ — nie znajduje się ona w spisie kongregacji przewidzianym przez konstytucję *Immensa aeterni Dei*, choć w tym okresie instytucja ta bez wątpienia jeszcze działała. Początkowo jej zadania dotyczyły rozstrzygania konkretnych i specyficznych problemów, jednakże nie zajmowała się nimi na sposób stały.

⁵⁹ Por. Peri V., *La Chiesa romana e il „rito greco”*, Brescia 1975, s. 78.

⁶⁰ Por. tenże, *La Congregazione dei Greci...*, s. 181.

⁶¹ Por. Del Re N., dz. cyt., s. 102.

⁶² Por. Peri V., *La Congregazione dei Greci...*, s. 173; tenże, *La Chiesa romana e il „rito greco”*, Brescia 1975, s. 79.

⁶³ Por. tenże, *La Congregazione dei Greci...*, ss. 131—132.

⁶⁴ Por. tenże, *La Chiesa romana e il „rito greco”*, Brescia 1975, ss. 79—80.

Z dokumentacji przedstawionej przez Peri'ego⁶⁵ wynika, że przed 1599 rokiem nie można mówić o ustaniu działalności Kongregacji dla spraw Greków⁶⁶. W tymże roku została erygowana nowa instytucja, która miała się zajmować propagowaniem wiary katolickiej na całym świecie. Nowej dykasterii zostały powierzone także sprawy dotyczące katolików obrządków wschodnich. Ponieważ — jak wiadomo — Kongregacja dla spraw Greków zajmowała się problemami związanymi z działalnością misyjną Kościoła na terytoriach wschodnich, nic więc dziwnego, że z biegiem czasu została ona złączona z Kongregacją Propagandy Wiary.

6. Kongregacja dla udzielania porad Biskupom

Dzisiejsza Kongregacja Biskupów jako jedną ze swoich poprzedniczek posiadała Kongregację dla udzielania porad Biskupom (Congregatio super consultationibus episcoporum), która jako stały organ Kurii Rzymskiej funkcjonowała już od 1576 roku⁶⁷.

Jej początków należy szukać w specjalnej komisji kardynalskiej utworzonej przez papieża Piusa V. Zadaniem tejże komisji było zbadanie sprawy patriarchatu w Akwilei, w którym zaistniały poważne nadużycia w dziedzinie dyscypliny kościelnej. Specjalny wizytator apostołowski Bartolomeo di Porcia, wysłany tam przez papieża w 1570 roku, przed wspomnianą komisją kardynalską zdał sprawę ze swej misji i przedstawił swe propozycje dotyczące reformy⁶⁸.

A więc początkowo wspomniana komisja miała wypełnić ściśle określone zadanie o charakterze czasowym. Jednakże niebawem została ona przekształcona w urząd stały, ponieważ papież Grzegorz XIII, uznając wielką użyteczność tego rodzaju wizytacji, w roku 1573 i 1576 zarządził inne⁶⁹.

W tym okresie biskupi sami zaczęli zwracać się do wspomnianej komisji kardynalskiej z niektórymi sprawami dotyczącymi ich diecezji. Także powyższy fakt bez wątpienia skłonił papieża Grzegorza XII do utworzenia nowej dykasterii o charakterze stałym. Nowa kongregacja Kurii Rzymskiej miała więc na stałe badać sprawy zgłaszane doń przez biskupów z całego świata⁷⁰.

⁶⁵ Tamże, ss. 83—120.

⁶⁶ Por. Del Re N., dz. cyt., s. 102.

⁶⁷ Por. tamże, s. 330. Tłumaczenie polskie łacińskiej nazwy tej dykasterii por. Szt a f r o w s k i E., *Kuria Rzymska*, Warszawa 1981, s. 10.

⁶⁸ Por. Del Re N., *Le Congregazioni soppresse*, w: *Enciclopedia cattolica*, IV, kol. 342; tenże, *La Curia Romana...*, s. 330.

⁶⁹ Por. Bouix D., dz. cyt., s. 219; Del Re N., dz. cyt., s. 330.

⁷⁰ Por. tamże.

7. Kongregacja dla udzielania porad Zakonnikom

Najdalsze ślady tej instytucji⁷¹ można znaleźć w pewnej komisji, którą ustanowił papież Grzegorz XIII dla rozstrzygania sporów powstających między różnymi przełożonymi zakonnymi, a także dla wyjaśnienia pewnych kwestii spornych niekiedy występujących między biskupami i zakonnikami przede wszystkim w dziedzinie przywilejów⁷².

Według Bizzardiego⁷³ w pierwszym okresie (to jest w latach 1582—1585) Kongregacja dla udzielania porad Zakonnikom działała wspólnie z Kongregacją dla udzielania porad Biskupom, która istniała już od 1576 roku.

Kongregacja dla udzielania porad Biskupom — choć wszelkie sprawy załatwiała wspólnie z wyżej wymienioną dykasterią — do 1586 roku posiadała własnego przewodniczącego. Natomiast od 1586 roku instytucje te działały pod kierunkiem jednego „dziekana” i sekretarza⁷⁴.

Na mocy breve wydanego przez papieża Sykstusa V *Romanus Pontifex* w dniu 17 maja 1586 roku⁷⁵ Kongregacja dla udzielania porad Zakonnikom zaczęła działać jako stała dykasteria o ściśle określonych kompetencjach u boku Kongregacji dla udzielania porad Biskupom, kilka lat wcześniej erygowanej przez papieża Grzegorza XIII.

Przedstawiona tu krótko kongregacja w nowym porządku Kurii Rzymskiej ustalonym przez papieża Sykstusa V w 1588 roku została umieszczona niezależnie od Kongregacji dla udzielania porad Biskupom, choć w rzeczywistości obie — przynajmniej w pewnym zakresie — posiadały ten sam cel.

Zakończenie

Jak wynika z powyższych analiz materiału historyczno-prawnego, pierwsze kongregacje Kurii Rzymskiej były wyposażone w uprawnienia o bardzo ograniczonym zakresie terytorialnym i personalnym, a także jeśli chodzi o rodzaj spraw podlegających ich kompetencji. Jako przykład można przypomnieć Kongregację dla spraw Greków czy też Kongregację dla spraw Uniwersytetu Rzym-

⁷¹ Polskie brzmienie łacińskiej nazwy tejże dykasterii por. Sztarfrowski E., dz. cyt., tamże.

⁷² Por. Del Re N., *Le Congregazioni soppresse*, w: *Enciclopedia cattolica* IV, kol. 345; tenże, *La Curia Romana...*, s. 335.

⁷³ Por. Bizzardì A., *Collectanea in usum Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium*, Romae 1885, s. VIII.

⁷⁴ Por. tamże, ss. VIII—IX.

⁷⁵ *Analecta iuris pontificii*, I, 8 fasc. (1855), kol. 1371—1372.

skiego, które zajmowały się sprawami dotyczącymi ściśle określonej — raczej wąskiej — grupy osób.

Następnie należy zauważyć, że wszystkie kongregacje — przynajmniej w początkowej fazie swego istnienia — załatwiały sprawy jednego rodzaju, w tym mianowicie sensie, iż nie mogły rozwiązywać kwestii mieszanych, wspólnych różnym dykasteriom co do zakresu, np. personalnego.

Wiele kongregacji — jak to podkreślaliśmy wielokrotnie w różnych miejscach niniejszego artykułu — było ustanowionych dla rozstrzygnięcia konkretnych problemów, rodzących się w jakimś kościele lokalnym (np. zakres uprawnień Kongregacji dla udzielania porad Biskupom czy Zakonnikom).

Jest rzeczą oczywistą, że w owym czasie życie Kościoła powszechnego nie obfitowało w tak liczne i różnorodne problemy, jakich dostarczają współczesne nam uwarunkowania jego działalności. I tak np. w okresie przed sykstyńską reformą Kurii Rzymskiej nie dostrzegano potrzeb koordynacji zawsze aktualnej i obowiązującej Kościół działalności ewangelizacyjnej. Ponadto w omawianym tu etapie historii Kościoła niektóre sprawy, jak np. nominacja biskupów, tworzenie nowych prowincji kościelnych, diecezji itp., były załatwiane przez organy, które dziś posiadają bardzo ograniczone uprawnienia.

Na koniec wypada zauważyć, że podobną rolę do tej, którą we współczesnej reformie Kurii Rzymskiej spełnił Sobór Watykański II, należy w owych czasach przyznać Soborowi Trydenckiemu. Wystarczy przypomnieć, że dwie kongregacje — a mianowicie Kongregacja dla spraw Uniwersytetu Rzymskiego i Soboru Trydenckiego — były utworzone w trakcie prac soborowych, a więc wiele lat przed reformą sykstyńską, słusznie uważaną za wielkie dzieło dokonane z inspiracji Soboru Trydenckiego.

**Facultates congregationum Curiae Romanae
ante eius reformationem a Summo Pontifice Sixto V
anno 1588 factam**

Hoc in articulo examinantur facultates aliquarum congregationum Curiae Romanae quae ante reformam a Papa Sixto V factam iam existebant.

Variis ex congregationibus in illo tempore erectis auctor aliquas modo selegit ratione habita congregationum quae hodie Summum Pontificem in totius Ecclesiae gubernatione adiuvant.

Congregationes illae in periodo hic examinata facultates satis limitatas habebant in sensu personali et territoriali.

In lucem proferre etiam convenit erectionem aliquarum congregationum cum laboribus Concilii Tridentini stricte connexam esse.